

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-152.2021.05>

УДК 378.147:811:159.9

Пасхал О. С.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

У статті розглядається актуальна проблема формування професійної іншомовної компетентності майбутніх психологів у контексті модернізації системи вищої освіти та інтеграції України до європейського наукового й освітнього простору. Обґрунтовується провідна роль комунікативної компетентності як невід'ємної складової професійної підготовки фахівців нефілологічних спеціальностей, здатних ефективно діяти в умовах глобальної інформаційної невизначеності та надшвидкого темпу суспільних змін. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування компетентнісного підходу до іншомовної підготовки студентів-психологів та визначення структурних компонентів освітньої компетентності. Проаналізовано інноваційний рівневий підхід до мовної підготовки, базований на «Загальноєвропейських компетенціях володіння іноземними мовами», що орієнтує освітній процес на вироблення у здобувачів умінь застосовувати набуті знання в реальних ситуаціях ділової та професійної комунікації. Розкрито дидактичний потенціал Європейського мовного портфеля як дієвого інструменту розвитку міжкультурної компетентності та саморефлексії студентів. У межах компетентнісного підходу детально схарактеризовано структуру освітньої компетентності, яка розглядається в єдності чотирьох взаємопов'язаних складових: екзистенціальної (мотивація, креативність, ціннісне ставлення), об'єктної (комунікативна, лінгвістична, дискурсивна, компенсаторна та навчально-пізнавальна компетентності), соціальної (соціальна, соціолінгвістична, соціокультурна) та оцінювальної (здатність до самооцінки та комунікації задля саморозвитку). Окрему увагу приділено змісту поняття «міжкультурна комунікативна компетентність» як складного цілісного утворення. Доведено, що вона інтегрує професійну іншомовну компетентність та комплекс міжкультурних аспектів на когнітивному, процесуальному і соціально-перцептивному рівнях. Це передбачає ґрунтовні знання ділової іншомовної термінології, дотримання норм вербальної та невербальної поведінки, а також здатність створювати атмосферу взаєморозуміння й поваги. Зроблено висновок, що стратегічною метою викладання іншомовних дисциплін у закладах вищої освіти є формування міжкультурної комунікативної компетентності, а вивчення іноземної мови створює максимально сприятливі умови для всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця-психолога.

Ключові слова: крос-культурна комунікативна компетентність, міжкультурна комунікативна компетентність, професійна іншомовна компетентність, підготовка майбутніх психологів.

Підвищення якості освіти постає одним із фундаментальних викликів сучасності – як для України, що перебуває на шляху інтенсивних реформ, так і для світової академічної спільноти загалом. Ефективне розв'язання цієї проблеми нерозривно пов'язане з комплексною модернізацією змісту навчання, оптимізацією дидактичних стратегій та інструментарію організації освітнього процесу, а також докорінним переосмисленням його стратегічної мети й

очікуваних результатів у контексті вимог постіндустріального суспільства.

Сучасна педагогічна думка розвивається в умовах глобальної інформаційної турбулентності та екзистенційної невизначеності. Це породжує гостру потребу у перегляді цільових орієнтирів педагогічної діяльності, які мають корелювати з надшвидким темпом цивілізаційних трансформацій. У цьому вимірі педагогіка постає складним видом соціального проєктування: її ключова місія полягає у цілісному формуванні особистості – у її когнітивному, поведінковому, аксіологічному та морально-етичному аспектах – відповідно до актуальних суспільних запитів та гуманістичних норм.

З огляду на це, сучасна педагогічна методологія не може залишатися вузькодисциплінарною. Вона має ґрунтуватися на широкому міждисциплінарному синтезі, залучаючи філософські, соціологічні, психологічні та конвенціональні визначення нормативності. Лише такий інтегрований підхід дозволяє вибудувати стійку освітню парадигму, здатну забезпечити підготовку конкурентоспроможного фахівця, готового до самореалізації в умовах високої динаміки соціальних процесів.

Реформування вищої освіти у зв'язку з інтеграцією України до європейського наукового та освітнього простору висуває нові вимоги до мовної підготовки у закладах вищої освіти (ЗВО). Відповідно до урядової стратегії модернізації освіти ключовим результатом діяльності закладу є сукупність компетентностей в інтелектуальній, цивільно-правовій, комунікаційній, інформаційній та інших сферах [1]. Питання формування іншомовної компетентності майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей досліджували В. Тимкова, Н. Лебедева, О. Савченко та ін. [2; 3].

Мета статті – обґрунтувати компетентнісний підхід до формування професійної іншомовної компетентності майбутніх психологів та визначити структурні компоненти освітньої компетентності в контексті іншомовної підготовки.

Відповідно до статті 10 Закону України «Про вищу освіту» фахівець має володіти загальнокультурними та професійними компетентностями, до яких належать уміння і навички, що базуються на знаннях іноземної мови:

- використання іноземної мови у міжособистісному спілкуванні та суспільній діяльності;
- висловлення думок у міжособистісному та діловому спілкуванні іноземною мовою;
- виокремлення необхідної інформації з оригінального тексту іноземною мовою.

Для досягнення більш високого рівня мовної підготовки необхідно орієнтуватися на європейські інструменти вдосконалення мовної компетентності. У межах Болонської декларації ухвалено документ «Загальноєвропейські компетенції володіння іноземними мовами» (Common European Framework of References), що чітко визначає вимоги до іншомовної підготовки фахівців. Рада Європи встановила такі рівні володіння іноземною мовою: відкриття (A1), виживання (A2), професійно орієнтований (B1/B1+), просунутий професійно

орієнтований (B2/B2+) та автономний професійно орієнтований (C1).

Для реалізації цих вимог запроваджено Європейський мовний портфель (ЄМП, European Language Portfolio, ELP) – особистий інструмент студента, що дає змогу оцінити власну мовну компетентність у різних мовах, підтримує вивчення іноземної мови, сприяє розвитку міжкультурної компетентності та саморефлексії. ЄМП містить: а) мовний паспорт (огляд досягнень, міжкультурні контакти, перелік сертифікатів); б) мовну біографію (опис комунікативної компетентності за європейською шкалою самооцінки); в) дос'є (документи, що підтверджують досягнення).

Цілеспрямованою основою мовної підготовки є формування ключової іншомовної компетентності – спроможності та готовності використовувати засвоєні знання, уміння і досвід у реальній професійній діяльності. У межах компетентнісного підходу структуру освітньої компетентності представлено в єдності чотирьох складових.

Екзистенціальна складова – характеризується ціннісним ставленням здобувачів освіти до дисципліни й освітнього процесу загалом, інтересом до змісту навчальної діяльності. Вона забезпечує формування мотивації студентів і розвиток їхньої креативності.

Об'єктна складова освітньої компетентності безпосередньо детермінована концептуальними засадами діяльнісного підходу до вивчення іноземної мови. Вона ґрунтується на усвідомленні того, що характер навчальної діяльності здобувача визначається не лише фаховим змістом дисципліни, а й стратегічним завданням розвитку загальнонавчальних знань і вмінь, які можуть бути екстрапольовані на інші види професійної та наукової активності.

Цей компонент є інтегрованим утворенням, що охоплює такі взаємопов'язані компетентності:

Комунікативна компетентність – комплексна здатність до гнучкого вибору та ефективної реалізації програм мовленнєвої поведінки залежно від динамічних умов соціальної та професійної взаємодії. Вона передбачає не лише механічне відтворення мовних конструкцій, а й глибоке аналітичне оцінювання комунікативної ситуації з урахуванням її соціокультурного контексту, специфіки теми, стратегічних завдань та інтенцій усіх учасників діалогу.

Лінгвістична компетентність – фундаментальна здатність оперувати мовним матеріалом як системою. Вона включає опанування фонетичних, лексичних та граматичних норм іноземної мови, що дозволяє здобувачу конструювати граматично правильні форми та складні синтаксичні побудови. Ця компетентність забезпечує точність передачі змісту та адекватне розуміння смислових відрізків мовлення відповідно до сучасних стандартів мовної норми.

Дискурсивна компетентність – здатність до створення, сприйняття та інтерпретації цілісних текстів різних жанрів. Вона виявляється в умінні структурувати усне та письмове мовлення, забезпечуючи його логічну послідовність, зв'язність (когезію) та змістовну завершеність (когерентність). Здобувач має володіти тактиками мовленнєвої поведінки, що відповідають специфіці професійного іншомовного дискурсу.

Компенсаторна компетентність – стратегічна здатність до подолання комунікативних бар'єрів в умовах дефіциту мовних засобів або обмеженого мовленнєвого досвіду. Вона передбачає використання вербальних (перифраз, синонімія) та невербальних стратегій для підтримання комунікації в іншомовному середовищі, що дозволяє успішно розв'язувати комунікативні завдання навіть за умови недостатнього володіння специфічною термінологією чи складними граматичними структурами.

Навчально-пізнавальна компетентність – системна сукупність методологічних прийомів, когнітивних стратегій та видів навчальної діяльності, що забезпечують перехід до автономного навчання. Вона охоплює навички самостійного пошуку, аналізу та критичного оцінювання інформації, здатність до рефлексії власного освітнього поступу та готовність до безперервного самовдосконалення протягом усього життя (*life-long learning*).

Соціальна складова освітньої компетентності репрезентує здатність і психологічну готовність майбутніх фахівців до активного залучення в систему спільно-розподіленої діяльності як у межах навчального процесу, так і в інших сферах професійної та міжособистісної взаємодії. Даний компонент ґрунтується на органічній єдності декількох фундаментальних підвидів компетентностей, що забезпечують повноцінну адаптацію особистості в соціумі.

Насамперед це стосується соціальної компетентності, яка розглядається як наявність стійкої мотивації, внутрішнього прагнення та сформованого практичного вміння ініціювати й реалізовувати продуктивні комунікативні акти з різними суб'єктами спілкування. Паралельно з цим вагоме значення має соціолінгвістична компетентність, що виявляється у здатності фахівця оперативно та гнучко обирати найбільш відповідні лінгвістичні форми й мовленнєві стратегії. Такий вибір здійснюється на основі глибокого аналізу конкретного прагматичного контексту, комунікативної інтенції, а також із урахуванням соціального статусу та функціональних ролей усіх учасників діалогу.

Завершальною ланкою в цій структурі постає соціокультурна компетентність, яка передбачає ґрунтовне опанування національно-культурної специфіки мовленнєвої та невербальної поведінки носіїв мови. Вона охоплює не лише знання автентичних звичаїв, етикетних норм і ритуалів, а й розуміння специфічних країнознавчих реалій. У своїй сукупності ці знання забезпечують безконфліктність міжкультурного діалогу, дозволяють уникати соціокультурних лакун та гарантують високу ефективність фахової діяльності в умовах глобалізованого світу.

Оцінювальна складова – здатність здобувача освіти оцінювати власну діяльність та вміння вступати у комунікацію з іншими людьми як механізм саморозвитку.

Метою підготовки фахівців нефілологічних спеціальностей є формування вмінь спілкуватися у професійній і діловій сфері. Ключову роль відіграє здатність адаптувати власну мовленнєву поведінку з урахуванням культурних та етикетних норм, усталених у свідомості носіїв конкретної мови. У зв'язку з цим у ЗВО

необхідно цілеспрямовано формувати професійну іншомовну комунікативну компетентність – складне цілісне утворення, що містить професійну іншомовну компетентність (ПІК) та міжкультурні аспекти на кожному рівні: лінгвістичному, соціолінгвістичному, дискурсивному, соціокультурному тощо, сукупність яких становить міжкультурну компетентність [3].

Таким чином, іншомовна комунікативна компетентність фахівця – це сукупність професійно важливих навичок, що продуктивно реалізуються у процесі міжкультурної ділової комунікації, а саме: знання ділової іншомовної термінології та культурних значень; вміння сприймати, декодувати й передавати необхідну інформацію; дотримання норм вербальної та невербальної поведінки; здатність створювати атмосферу взаєморозуміння й поваги; вміння виокремлювати та засвоювати соціокультурні елементи, важливі для спілкування.

Глибокий аналіз природи міжкультурної комунікативної компетентності дозволяє стверджувати, що сукупність її специфічних міжкультурних аспектів утворює складну, інтегровану систему. Ця система органічно поєднує в собі три базові групи елементів, які функціонують у нерозривній єдності та взаємодоповнюють одна одну.

Фундаментальною основою, що конструє базис міжкультурної комунікативної компетентності, виступає когнітивна складова. Її провідна роль зумовлена тим, що успішна професійна взаємодія неможлива без потужного інформаційно-пізнавального фундаменту. Ця складова передбачає значно більше, ніж просто формальне засвоєння лексико-граматичного інвентарю чи фонетичних норм іноземної мови. Йдеться насамперед про ґрунтовне осягнення широкого соціокультурного контексту, формування іншомовної «картини світу» та цілеспрямоване оволодіння так званими фоновими знаннями (background knowledge).

Цей багатовимірний конструкт охоплює глибоке розуміння базових національно-культурних цінностей, історичного та ментального підґрунтя, специфічних звичаїв, ритуалів і традицій. Майбутній фахівець має чітко усвідомлювати особливості світосприйняття, соціальної ієрархії, ставлення до часу та простору, які домінують у відповідному лінгвокультурному середовищі.

Крім того, когнітивний вимір вимагає вільного володіння нормами професійного й повсякденного етикету, розуміння культурних табу, гумору, ідіоматики, а також негласних (імпліцитних) правил соціальної взаємодії, притаманних представникам іншої культури. Саме така комплексна когнітивна обізнаність дозволяє запобігти культурному шоку, мінімізувати ризики комунікативних невдач чи конфліктів і створює надійні передумови для прояву емпатії, транскультурної толерантності та встановлення конструктивного професійного діалогу.

Наступним важливим складником, що забезпечує дієвість усієї комунікативної системи, є процесуальні елементи. Їхня ключова функція полягає в операціоналізації засвоєного матеріалу, тобто у безпосередній трансформації теоретичних (соціокультурних та лінгвістичних) знань у практичну площину

професійної взаємодії.

Ці елементи виявляються у здатності майбутнього фахівця свідомо, цілеспрямовано та гнучко конструювати власну комунікативну стратегію. У площині професійно-мовленнєвої поведінки це означає вміння миттєво адаптувати своє мовлення до різних стилістичних реєстрів, застосовувати адекватні тактики ввічливості, переконання та аргументації, зважаючи на ієрархічний чи неформальний статус комунікантів.

Не менш значущою є здатність фахівця свідомо керувати невербальною складовою інтеракції. Це охоплює контроль над кінесикою (жести, міміка, погляд), проксемікою (дотримання комфортної для представників іншої культури дистанції) та паралінгвістикою (темп мовлення, інтонація, паузи). У міжкультурному контексті саме невербальні сигнали часто несуть більше смислове навантаження і можуть стати прихованим джерелом непорозумінь.

Завдяки розвиненому процесуальному компоненту фахівець здатний інтегрувати вербальні та невербальні засоби таким чином, щоб його поведінка гармонійно та природно корелювала з усталеними культурними нормами й очікуваннями іншомовного середовища. Це дозволяє оперативно реагувати на непередбачувані ситуації, ефективно долати міжкультурні бар'єри та досягати прагматичної мети професійного діалогу, зберігаючи при цьому атмосферу взаємної довіри та поваги.

Завершальним і вкрай значущим компонентом цієї структури є соціально-перцептивні елементи. Вони відображають міжкультурний аспект соціальної перцепції комуніканта. Йдеться про специфічні комунікативні вміння майбутнього фахівця тонко сприймати, емпатійно розуміти та безпомилково інтерпретувати емоційні стани, мотиви й психологічні особливості іноземних співрозмовників у процесі фахової взаємодії [4]. Лише синергія когнітивного, процесуального та соціально-перцептивного вимірів здатна забезпечити високий рівень міжкультурного взаєморозуміння та ефективність професійної діяльності.

Висновки. Отже, вивчення іноземної мови сприяє інтенсивному розвитку загальних, професійних і комунікативних компетентностей та створює сприятливі умови для формування особистості майбутнього фахівця нефілологічної спеціальності. Стратегічною метою іншомовних дисциплін у ЗВО є формування міжкультурної комунікативної компетентності здобувачів освіти, а основним методологічним підходом до її досягнення – компетентнісний підхід.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою конкретних методичних рекомендацій щодо впровадження компетентнісного підходу у процес мовної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Використана література:

1. Мовна освіта в сучасних ЗВО: тенденції, виклики, перспективи : зб. доп. II міжнарод. наук.-практ. конф. (20–21 трав. 2021 р., Біла Церква). Білоцерківський НАУ, 2021.
2. Савченко О. В. Рефлексивна компетентність: методи та процедури діагностики : монографія. Херсон : ПП Вищемирський, 2016. 285 с.

3. Тимкова В. А., Лебедєва Н. А. Іншомовна компетентність як складова професійної комунікації у підготовці фахівців технічних спеціальностей. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. 2018. Вип. 56. С. 148–153.
4. Bauman Z. *The Individualized Society*. Cambridge : Polity Press, 2001. 272 p.
5. Krawiec M., Dong D., Trambley J. *Various Facets of Foreign Language Education*. Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2023. 103 p.

References:

1. *Movna osvita v suchasnykh ZVO: tendentsii, vyklyky, perspektyvy* [Language education in modern higher education institutions: trends, challenges, prospects]. (2021). Proceedings of the II International Scientific-Practical Conference, 20–21 May 2021. Bila Tserkva: Bilotserkivskiyi NAU. [in Ukrainian].
2. Savchenko, O. V. (2016). *Refleksyivna kompetentnist: metody ta protsedury diahnostryky* [Reflective competence: diagnostic methods and procedures]. Kherson: PP Vyshchemyrskyi. [in Ukrainian].
3. Tymkova, V. A., & Lebedieva, N. A. (2018). *Inshomovna kompetentnist yak skladova profesiinoi komunikatsii u pidhotovtsi fakhivtsiv tekhnichnykh spetsialnostei* [Foreign language competence as a component of professional communication in technical specialists training]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsiubynskoho*, 56, 148–153. [in Ukrainian].
4. Bauman, Z. (2001). *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
5. Krawiec, M., Dong, D., & Trambley, J. (2023). *Various Facets of Foreign Language Education*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

O. Paskhal. Competency-based approach to the professional foreign language training of future psychologists

The article examines the pressing issue of forming the professional foreign language competence of future psychologists within the context of higher education modernization and Ukraine's integration into the European scientific and educational space. The leading role of communicative competence as an integral component of the professional training of non-philological specialists, who are capable of acting effectively under conditions of global information uncertainty and rapid social changes, is substantiated. The aim of the study is to theoretically substantiate the competency-based approach to the foreign language training of psychology students and to determine the structural components of educational competence. The innovative level-based approach to language training, based on the Common European Framework of Reference for Languages, is analyzed; it directs the educational process towards developing students' abilities to apply acquired knowledge in real-life situations of business and professional communication. The didactic potential of the European Language Portfolio as an effective instrument for developing students' intercultural competence and self-reflection is revealed. Within the framework of the competency-based approach, the structure of educational competence is detailed, being considered in the unity of four interrelated components: existential (motivation, creativity, value attitude), object-based (communicative, linguistic, discursive, compensatory, and educational-cognitive competencies), social (social, sociolinguistic, sociocultural), and evaluative (ability for self-assessment and communication for self-development). Special attention is paid to the content of the concept of "intercultural communicative competence" as a complex holistic construct. It is proven that it integrates professional foreign language competence and a complex of intercultural aspects at the cognitive, procedural, and socio-perceptual levels. This implies comprehensive knowledge of business foreign language terminology, adherence to the norms of verbal and non-verbal behavior, and the ability to create an atmosphere of mutual understanding and respect. It is concluded that the strategic goal of teaching foreign language disciplines in higher education institutions is the formation of intercultural communicative competence, and the study of a foreign language creates highly favorable conditions for the comprehensive development of the future psychologist's personality.

Keywords: *competence, cross-cultural communicative competence, intercultural communicative competence, professional foreign language competence.*